

EEN PLAATOPNAME IS GEEN THEATERVOORSTELLING

Het ontstaan van de Decca Ring.
Naar aanleiding van de uitgave van de remasters.

door Jos Hermans

“Het leven van Richard Wagner vormt fascinerende maar vaak onaangename lectuur want het is gemakkelijker voor ons om de gebreken in zijn karakter te begrijpen als de onmetelijkheid van de oppositie die hij heeft moeten voeren. Een meer tolerante, aardigere man zou het lang hebben opgegeven of zelfmoord hebben gepleegd lang voordat hij, zoals Wagner, zijn demon zou hebben losgelaten op de compositie van de Ring en dat op een ogenblik dat er zich niet de minste mogelijkheid aanbood het werk ooit op het toneel te brengen.”

John Culshaw, producer van de DECCA-Ring, 1967

De opname van de Decca Ring tussen 24 september 1958 en 19 november 1965 was de eerste commerciële productie voor de plaat van Wagners Ring en tevens de eerste excursie in stereoland van een werk van zulke adem. Eerder dan een van A tot Z geplande onderneming was het Decca-project een droom van enkele producers die pas gaandeweg gestalte kreeg en waarvan aanvankelijk werd aangenomen dat deze allicht nooit werkelijkheid zou worden. Het betekende voor Decca ook een enorm risico op een ogenblik dat geen enkele platenmaatschappij het idee ook maar in overweging nam. Walter Legge van het concurrerende label EMI meende wampel dat er nog geen 50 van zouden worden verkocht. De geschiedenis zou hem ongelijk geven.

Decca's Ring onstond in het voor de platenindustrie technologisch tijdsgewricht van de late jaren 1950. Was iemand voordien op het idee gekomen om de Ring op 78 toeren platen te zetten dan zou dit 224 kanten hebben geveerd. Maar tegen 1957 had de LP de 78-toerenplaat bijna volledig verdrongen en met de komst van de LP kon het monsterwerk nu op 19 platen. Het waren ook de begintijden van stereo.

Producer John Culshaw geloofde hevig in de mogelijkheden die stereo bood om opera op een nooit voordien gerealiseerde wijze vast te leggen en levendiger dan ooit in de huiskamer te brengen als een soort “theatre of the mind”. Voor Culshaw veranderde stereo het hele concept van het opnemen van opera en zijn boekje “Ring resounding” uit 1967 dat de intenties en de realisaties van deze onderneming haarfijn uit de doeken doet en nauwelijks voor een thriller moet onderdoen, staat bol van een zekere visionaire retoriek ten aanzien van dit nieuwe medium. In zijn niet geringe verwezenlijking voelt Culshaw zich duidelijk verwant met de auteur van de Ring zelf: stereo en zijn profeet Culshaw zouden de huiskamer voorgoed verlossen van het spook van de verveling.

“Het overleven van een kunstvorm hangt voor een deel af van zijn relevantie voor een bepaalde tijd en voor een deel van zijn vermogen tot communicatie. Te vaak bena-

deren wij de presentatie van een opera met de mentaliteit van de negentiende eeuw; en wanneer iemand probeert het werk daar te plaatsen waar het hoort namelijk voor de ogen en de oren van onze eigen jongere generatie op een manier die afgestemd is en aantrekkelijk is voor deze generatie dan wordt moord en brand geroepen door de ouderdomsdekens van het kunstkritisch establishment en dat van Europa tot in Amerika”, merkt Culshaw terecht maar ook een beetje zurig op.

Proloog

Culshaw zag Solti aan het werk in Die Walküre in het Prinzregententheater in München in mei 1950 en was daar zeer van onder de indruk. Solti speelde met het juiste mengsel van kracht en verhevenheid. Ferdinand Frantz en Helena Braun zongen Wotan en Brünnhilde, een bescheiden cast in de ogen van Culshaw die verder meende: “De Münchense opvoering van Die Walküre bracht mij oog in oog met wat ik beschouw als de essentiële waarheid omtrent om het even welke Wagner productie: een middelmatig getalenteerde cast kan ermee door in het theater als je maar een briljante dirigent op de bok hebt staan; maar de meest briljante cast van de wereld zal de opvoering niet kunnen redden als de dirigent een saaie piet is.”

De eerste Decca-Ring had normaal gezien de live opvoering in Bayreuth van 1951 onder Knappertsbusch moeten zijn maar die opname viel om zowel artistieke als technische redenen nogal tegen zodat hier uiteindelijk niets van terecht kwam. Alleen Götterdämmerung was dynamiet en Decca besliste dan maar om enkel het vierde deel van de tetralogie uit te brengen maar kreeg daartoe geen autorisatie (wellicht omdat Schwarzkopf Woglinde zong en Walter Legge haar naam onmogelijk bij een concurrerend label wilde zien opduiken, suggereert Culshaw).

Een tweede poging om de Ring in te blikken ontstond in 1955 met de stereo-opname van de Ring in Bayreuth onder Keilberth maar ook deze opname werd wegens

confligerende belangen nooit vrijgegeven. Het leverde waardevolle ervaringen op voor de Decca ingenieurs.

Culshaw was een onvoorwaardelijke fan van Kirsten Flagstad. Maar Flagstad had in 1952 besloten nooit ofte nimmer meer in het publiek op te treden of platen op te nemen ondermeer wegens het openbaar maken van het feit dat Schwarzkopf haar hoge C's in de Tristan-opname van Furtwängler had overgenomen. Culshaw was bereid hemel en aarde te bewegen om haar bij het project te betrekken.

Later in de studio zou hij haar typeren als een gezette, rustige vrouw, eenvoudig gekleed, getooid met een montuurloze bril en bezeten van de onvermoeibare neiging een breiwerkje tot zich te nemen van zodra haar beurt voorbij was, weliswaar met een aandachtig oor voor wat er muzikaal om haar heen gebeurde.

Flagstads vertrouwen werd gewonnen door het uitbrengen van een radio-opname uit 1956 van *Götterdämmerung* met een volledig Noorse cast, een project waar de patriotische Flagstad helemaal achter stond maar dat artistiek weinig om het lijf had. "Met een koppige prima donna weet je nooit of zij gunstig zal reageren op overredingskracht. Maar een prima donna die een patriottische campagne voert die kan je gewoon niet op andere gedachten brengen", aldus Culshaw.

Een andere dame die met de nodige egards moest worden aangepakt en tegen het einde van de opnamecyclus nog voor verrassende grillen zou zorgen, was de Wiener Philharmoniker: "Geen enkel orkest in de wereld komt in de buurt van de Wiener Philharmoniker als het gaat over wat een orkest behoort te zijn - dit instinctieve aanvoelen waardoor plots 100 mensen samen één enkel instrument met een oneindige flexibiliteit lijken te vormen, unaniem en ogenblikkelijk de contouren van een frase aanvoelen of het verstillen van een diminuendo of de explosie van een crescendo."

Met de Wiener Philharmoniker maakte Decca in 1957 een opname van *Die Walküre*-akte I onder Knappertsbusch met Flagstad als Sieglinde en akte III onder Solti met Flagstad ditmaal als Brünnhilde. De opname gebeurde als volgt: het werk werd opgedeeld in secties van 17 to 24 minuten. De dirigent repeteerde het orkest en enkel het orkest voor elke sectie en dat kon zo'n 50 minuten in beslag nemen. Dan werd de eerste opname gemaakt samen met de zangers waarbij deze niet voluit hoefden te zingen tijdens moeilijke passages. Gedurende de daaropvolgende sigarettenpauze werd dan beluisterd wat er mis was en na de pauze werd de sectie dan nog eens tweemaal opgenomen en aantekeningen gemaakt voor eventuele latere correcties. Deze sessies vormden een soort generale repetitie voor de latere Ring want dezelfde principes werd ook dan gehuldigd. De microfoons werden zodanig opgesteld dat de zangers zich konden bewegen waar nodig om het stereo effect maximaal te benutten.

Flagstad was uiteindelijk te matronenachtig als Sieglinde en Knappertsbusch was een compleet fiasco in de studio. Hij had geen idee van het nieuwe medium en had de

spanning en onzekerheid, de geuren en de kleuren van het theater nodig om optimaal te presteren.

Deze weinig aanbevelenswaardige opnamen zijn te beluisteren op de Wagner CD in de Kirsten Flagstad Editie.

Rheingold

Het idee om Rheingold op te nemen begon ondertussen stilaan vorm te krijgen. Flagstad werd aangezocht voor de rol van Fricka en na lang aarzelen stemde zij toe. De rol was weliswaar klein maar haar casting was dan ook bedoeld als een commerciële zet.

"Voor Rheingold wilden wij vooral een rijke klank voor de climaxen maar met behoud van klaarheid. De textuur is symfonisch en de leidmotieven moesten helder overkomen want het is de eerste keer dat ze opduiken. Wij wilden een resultaat dat zou inslaan - met een overdadig soort impact", verduidelijkt Culshaw.

De effecten waren van groot belang.

Voor de Nibelheim-scène huurde Decca 18 echte aanbeelden en een trits percussionisten. Had Wagner immers niet vanuit dramatisch oogpunt gewenst dat hier een primitief soort lawaai zou ontstaan? De meeste dirigenten houden niet van lawaai en brengen de scène veel te muzikaal. Ritmische precisie was hier van het allergrootste belang, de klank moest de luisteraar overspoelen en vanuit stereo-oogpunt van alle kanten op hem toekomen en tot een bijna ondraaglijk hamerend crescendo worden opgebouwd om dan stilaan weg te ebbem. Ook de pauken werden verzwaard, deels vanwege de akoestiek van de zaal: "Wij wilden een luide krachtige klank voor de entree van de reuzen en voor de passage waar Fafner zijn broer doodknuppelt." Het gegil van de Nibelungen werd door een kinderkoor gerealiseerd dat onder Solti's begeesterende leiding tot een spontaan gegil in staat bleek. Voor Donners hamerslag werd het zwaarste van de aanbeelden gebruikt en voor het daarna aanzwellend gedonder werd een dondermachine gebouwd rond een grote bastrom waarboven een grote stalen plaat werd opgehangen: "Wij wilden een geluid dat zou blijven nazinderen en van waaruit de strijkers en de 6 harpen logisch naar boven zouden komen." Voor de scène waarin de gouden blokken worden gestapeld werd gebruik gemaakt van zware tinnen staven die onder bewapende politie-escorte van bij de Creditanstalt werden aangevoerd, weliswaar na eerst alle Weense banken te hebben gepolst of zij geen goudstaven konden uitlenen. Maar zelfs in Wenen scheen dit niet tot de mogelijkheden te behoren.

Gustav Neidlingers zelden overtroffen Alberich was door-dacht geacteerd en gezongen. Zijn vervloeking van de Ring werd in één take opgenomen en was meteen goed. "Absolute incredible" zei Solti wiens Engels eigenaardiger werd naarmate hij meer opgewonden geraakte. Tijdens de scène waarbij Alberich de Tarnhelm draagt moest zijn stem meer naar de achtergrond geraken. Daartoe werd Neidlinger met zijn eigen microfoon in een glazen kooi opgesloten van waaruit hij de dirigent nog kon zien maar op een afstandelijke manier in het stereo-beeld werd opgenomen terwijl Mime vooraan in het ste-

reobeeld aanwezig bleef. Doordat hij over zijn eigen microfoon beschikte kon zijn partij naar believen van links naar rechts worden gemixt.

Toen Rheingold in mei 59 op de markt verscheen sloeg hij in als een bom, verbrijzelde hij alle records. In de USA waar de verkoop pas na de zomer op gang kwam vertoefde Rheingold wekenlang in de hitlijsten van Billboard in het gezelschap van Elvis Presley en Pat Boone. Het werd de best verkochte opera uit de geschiedenis van de platenindustrie. In Frankrijk kreeg Decca zijn eerste Grand Prix du disque mondiale. Vrijwel onmiddellijk werden plannen gesmeed voor Die Walküre maar de marketeers en Birgit Nilsson dachten daar anders over. Birgit Nilsson die aangezocht was voor Brünnhilde stond erop om eerst een integrale Tristan und Isolde op te nemen. Bovendien liep RCA, waarmee Decca een distributieovereenkomst had, met plannen rond om Die Walküre op te nemen met Erich Leinsdorf. Van Die Walküre kon hierdoor zo meteen geen sprake meer zijn en zo geraakte het hele Ring project enkele jaren in het slop.

Siegfried

Kirsten Flagstad was inmiddels aan het bed gekluisterd door de kanker die haar vier jaar later fataal zou worden en er kon met haar geen opnamesessie meer worden opgezet voor de partijen van Fricka of Waltraute zoals gepland.

Als volgende luik van de tetralogie kon alleen Siegfried worden overwogen en als dan Solti en de Decca-jongens de ideale Siegfried meenden gevonden te hebben in de persoon van Ernst Kozub werden meteen twee opnamesessies opgezet: de eerste in mei 1962 en de rest in oktober van hetzelfde jaar. Kozub had de juiste stem voor Siegfried maar liet zich van meetafaan teveel verleiden door andere engagementen en studeerde zijn rol niet in zoals het hoorde. Als Decca hiervan lucht kreeg werd Kozub naar de studio in Londen gelokt onder voorwendsel een nieuw soort microfoon uit te proberen. Het bleek dat hij van zijn rol even veel wist als de studiokat. Kozub werd samen met een repetitor aan het werk gezet maar begon na een tijdje zijn studie opnieuw te verwaarlozen en bleek overigens niet in staat te onthouden wat hij voordien had geleerd. Toen de opnamen begonnen in mei bleek al snel dat Kozub met zijn prachtige stem de partij gewoon niet aankon. Hij bleef de partij maar expressieloos afhaspelen zonder instinct voor dramatische waarachtigheid. Kozub werd naar huis gestuurd en onmiddellijk vervangen door Wolfgang Windgassen, de meest gevraagde Siegfried van het ogenblik. Windgassen legde voldoende professionaliteit aan de dag om zich niet gekrenkt te voelen door het voorval. Tenslotte was hij zeer gesteld op het project want de Ring had hij nog niet opgenomen. Windgassen stelde wel als voorwaarde dat hij ook de Siegfried van Götterdämmerung zou mogen zingen. Het hele voorval kostte Decca een flink pak geld en het had het einde kunnen betekenen van de Ring.

In oktober werd het eerste bedrijf en twee derde van het derde bedrijf ingeblikt. Om Fafners stem te simuleren werden 20 luidsprekers in een aparte zaal geplaatst en

de resonantie van deze batterij luidsprekers moesten Kurt Böhme' stem reusachtig en spelonkchtig doen lijken. Böhme werd opgesloten in een akoestisch dode kamer met zijn eigen microfoon, een koptelefoon en een televisie-monitor om het orkest te horen en te zien.

Voor het tafereel met de beer in het eerste bedrijf had men niets beter gevonden als het geluid van een beer op te nemen in de Londense Zoo. Hoe krijg je een beer aan het brullen vraagt u zich misschien af? Voeder zijn wijfje honing en gegarandeerd volgt er protest van het mannetje. Zo leer je nog eens wat. Van zodra dit effect werd uitgeprobeerd samen met de muziek lieten de Decca-jongens het effect vallen. Siegfrieds hamerslagen bij het smeden van het zwaard werden door een percussionist gegeven om de ritmische precisie te garanderen. Windgassen zelf mocht zich in het zweet werken met een rubberen hamer. Siegfried werd uitgebracht in april 1964. De internationale pers was andermaal unaniem lovend en voor het succes van Siegfried een feit was werd het licht op groen gezet voor Götterdämmerung in 1964.

Götterdämmerung

Drie opnameperiodes werden gepland. Alles verliep vlot tijdens de eerste periode. Voor de laatste scène van het eerste bedrijf waar Siegfried de gedaante van Günther heeft aangenomen werd Windgassens stem getransformeerd door een herschikking van de boventonen om ze meer op die van Fischer-Dieskau te laten lijken. Voor de scène met de stierhoorns die in het theater steevast door trombones worden gespeeld, liet Decca speciale instrumenten vervaardigen om de rauwe primitieve klank te krijgen die Wagner had bedoeld. Wolfgang Wagner bracht hen in contact met Otto Mahler, een instrumentenbouwer uit de buurt van Bayreuth die de originele instrumenten nog had gekend en zich nog herinnerde hoe zij eruit hadden gezien en hoe zij hadden geklonken. Wagners originele instrumenten waren immers na de oorlog door Amerikaanse soldaten meegenomen in de periode dat het Festspielhaus dienst deed als een soldaten tingeltangel. Het laatste deel van de opnames werd gefilmd door de BBC en later als commerciële video uitgebracht als de meeslepende documentaire The Golden Ring, waarin veel van de druk en de spanning van het gebeuren te beleven valt en dat een goed beeld geeft van wat de hele onderneming had betekend. Omdat van Birgit Nilsson geweten was dat zij een grapje wist te appreciëren werd door de Decca jongens zorgvuldig een practical joke geënceneerd. Op het ogenblik dat Brünnhilde in haar slotzang haar paard Grane roept werd een paard dat met veel suiker en loeiharde luidsprekers met het geweld van Götterdämmerung vertrouwd was gemaakt, samen met zijn eigenaar het toneel opgestuurd. De niets vermoedende Nilsson viel bijna achterover van verbazing en bij het orkest kon de pret niet op. Voor het instorten van de zaal van de Gibichungen werd een geluid uit de ether geplukt dat toevallig op de Duitse radio te horen viel.

De verkoop van Götterdämmerung kende een vliegende start en de pers oordeelde weer unaniem lovend. Frankrijk kende zijn Grand Prix weer toe, Nederland zijn

Edison en ook de Duitse kritiek gaf zijn voornaamste prijs.

Die Walküre

Omdat Die Walküre minder technische problemen stelde dan de overige drie delen van de Ring werd besloten om het werk in één opnameperiode in te blikken en wel in oktober/november 1965. James King maakte als Siegmund meteen een grote indruk als een viriele Siegmund maar werd gaandeweg bevangen door een soort faalangst die wellicht was ingegeven door de bijzondere prestaties van zijn collega's inzonderheid van zijn tegen-speelster Régine Crespin als Sieglinde. Toen na vier takes het eerste bedrijf klaar was maar een ondermaats resultaat opleverde werden beide verzocht de finale in één take opnieuw te zingen maar met het uitdrukkelijke verzoek de partituur aan de kant te schuiven en zich niet te bekommeren om eventuele fouten. King vroeg enkel om de passage "Dich selige Frau", waarvan reeds een uitstekende opname bestond, te mogen overslaan. De truuk scheen te werken maar Crespin die van Kings pauze niet op de hoogte was gesteld werd razend en gaf King een trap tegen de schenen hetgeen zij achteraf met een hartelijke kus diende goed te maken toen haar de ware toedracht werd meegedeeld.

Voor Hundings hoorngeschal kon dit keer geen beroep worden gedaan op de door Otto Mahler vervaardigde stierehoorns omdat dit keer een lage C moest worden geproduceerd. Gordon Parry kwam dan op het idee om een Zwitserse alpenhoorn de studio binnen te loodsen. Die kwam er vergezeld van een Zwitserse boer die erop stond de Decca-ploeg omstandig te informeren over zijn laatste wedstrijdlied. De man kon geen noot lezen en was dan ook danig onder de indruk als hem Wagners partituur onder de neus werd geschoven. Meteen was hij bereid zijn hoorn af te staan aan een tubaspeler die de ultieme C's voor de plaatopname uit het landelijke instrument perste.

Even voor het einde van de ultieme sessie deed zich nog een eigenaardig incident voor dat de bijzondere gevoeligheid van de orkestleden van de Wiener Philharmoniker blootlegde. Decca had immers op een vrije dag de Siegfriedidylle opgenomen met het beroemde Weller Kwartet, dat ook deel uitmaakte van de Wiener Philharmoniker. De overige orkestleden voelden zich gediscrimineerd en gingen prompt in staking waarna het een halve dag duurde vooraleer het misverstand was opgeklaard. De stemming in het orkest was door het incident bijzonder verzuurd en Solti moest al zijn overredingskracht aanwenden om zijn manschappen over de streep te trekken.

Ook Die Walküre kreeg zijn Grand Prix en haalde een eerste plaats in de Billboard hitlijst van de best verkopende klassieke LP's in januari 1967.